

НАУКОВИЙ

ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

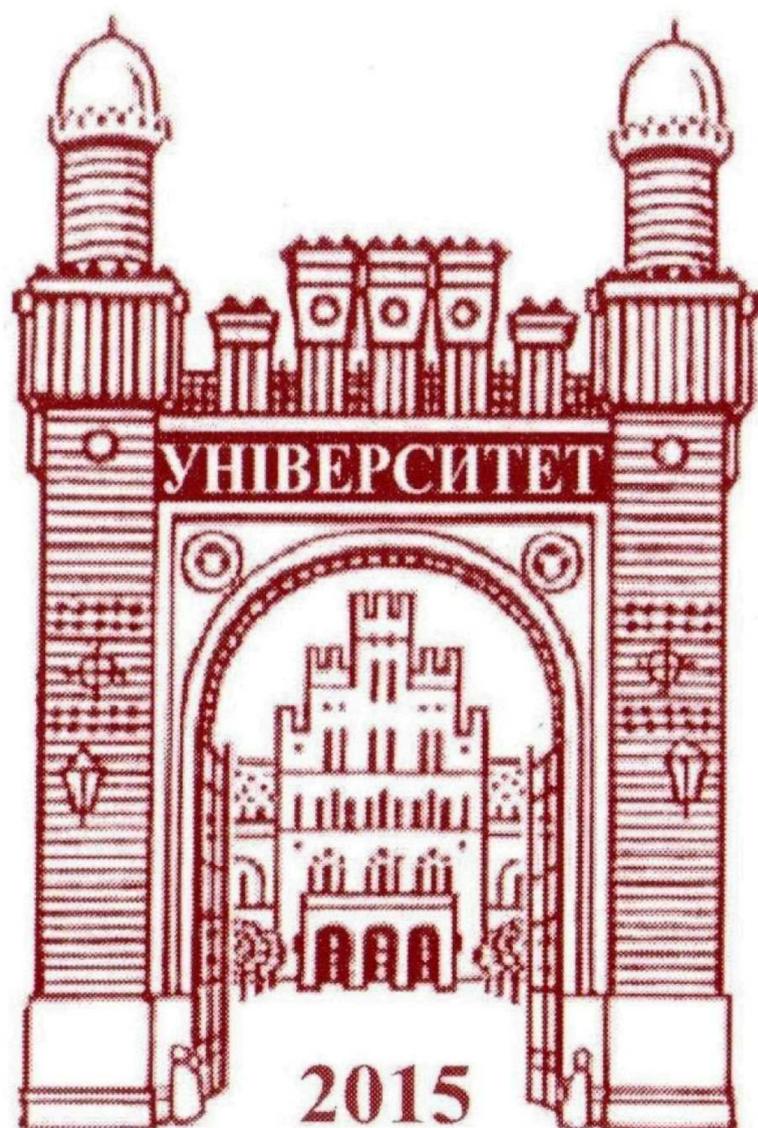

Випуск 735

Педагогіка

та

психологія

НАУКОВИЙ

ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 735

Педагогіка

та

психологія

Збірник наукових праць

Чернівці

Чернівецький національний університет

2015

У збірнику вміщено наукові праці викладачів, докторантів, аспірантів, у яких висвітлюються актуальні проблеми історії та теорії педагогіки, соціальної педагогіки, дошкільного виховання, управління освітою.

Вип. 735. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2015. – 208 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskoho Universitetu: Zbirnik Naukoveh Prats. Vyp. 735. – Chernivtsi, 2015. – 208 p.

Редколегія випуску:

Руснак І.С., доктор педагогічних наук (науковий редактор)

Іванчук М.Г., доктор психологічних наук (перший заступник наукового редактора),

Хомич Л.О., доктор педагогічних наук (заступник наукового редактора),

Бигар Г.П., кандидат педагогічних наук (відповідальний секретар),

Берека В.Є., доктор педагогічних наук,

Завгородня Т.К., доктор педагогічних наук,

Лисенко Н.В., доктор педагогічних наук,

Філіпчук Г.Г., доктор педагогічних наук,

Бурлачук Л.В., доктор психологічних наук,

Максименко С.Д., доктор психологічних наук,

Титаренко Т.М., доктор психологічних наук,

Васютинський В.О., доктор психологічних наук,

Коваленко А.Б., доктор психологічних наук,

Зварич І.М., доктор філологічних наук,

Кокощук Г.І., доктор медичних наук,

Петрюк І.М., кандидат педагогічних наук,

Радчук В.М., кандидат психологічних наук,

Друкується за ухвалою вченої ради

Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації
№ 15751-4223Р Серія КВ від 12.10.2009 р.

Загальнодержавне видання

Збірник входить до переліку наукових видань ВАК України
Постанова президії ВАК України від 26 травня 2010 р. №1-05/4
(Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 6)

ЗМІСТ

<i>Бацилєва Ольга.</i> Якість життя як міждисциплінарна проблема	3
<i>Бигар Любомир.</i> Деякі аспекти історичних етапів розвитку лікувальної фізкультури в системі освіти	9
<i>Білик Вікторія.</i> Проектувальна компетентність майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю: критерії та показники сформованості	14
<i>Блажук Олександр.</i> Формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до службової діяльності засобами інформаційних технологій	21
<i>Васьківська Галина.</i> Формування професійних умінь майбутніх учителів засобами комп'ютерних технологій	28
<i>Величко Ольга.</i> Інтегроване навчання в початковій школі	33
<i>Волошин Володимир.</i> Система моніторингу рівня сформованості умінь застосовувати спецзасоби та зброю майбутніми офіцерами-прикордонниками	38
<i>Гавриш Інна.</i> Характеристика взаємин учнів молодшого шкільного віку в умовах сучасної початкової школи	42
<i>Іванюк Ганна.</i> Розвиток шкільної мережі в сільській місцевості (1972-1991 рр.)	48
<i>Короленко Віктор.</i> Залежність ефективності морального виховання школярів від класного учнівського колективу	57
<i>Кочина Валентина.</i> Зміст поняття «культура професійного спілкування» майбутніх інженерів-педагогів транспортної галузі	62
<i>Кравченко Оксана.</i> Пролеткульт у системі пролетарських літературно-просвітницьких організацій 20-х рр. ХХ ст.	71
<i>Красильникова Ганна.</i> Електронний журнал як інструмент моніторингу якості результатів професійної підготовки інженерів швейної галузі у ВНЗ	77
<i>Крупа Валентина.</i> Ретроспективний аналіз вдосконалення підготовки фахівців з фізичної реабілітації	86
<i>Кушнір Іван.</i> Дослідження розвитку маркетингової компетентності керівників вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації у системі післядипломної освіти	92
<i>Лисюк Тетяна, Терещук Оксана.</i> Сучасні інноваційні підходи до викладання курсу «міжнародний туризм»	98
<i>Лоїк Галина.</i> Теорія і практика підготовки менеджерів туризму	106
<i>Манчуленко Л., Цеона Д.</i> Профілактика мобінгу у трудовому колективі	111
<i>Назарук Віктор.</i> Аналіз результатів експериментального дослідження формування культури здоров'я майбутніх лікарів	117
<i>Новакова Любов.</i> Міждисциплінарна інтеграція як основа формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх лікарів	123

Висновки. Таким чином зазначимо, що культура взаємин характеризується діалектичною єдністю внутрішньої та зовнішньої сторони моральності людини й забезпечує емоційно-позитивні взаємини між суб'єктами та сприяє їх взаєморозумінню; є одним із шляхів розвитку особистості, досягнення людського благополуччя, ствердження її самоцінності. Зовнішні форми культури взаємин (міміка, дії, поведінка, манери, емоційні реакції, форма і стиль спілкування) виступають засобом прояву людиною її моральної сутності, віддзеркаленням її внутрішніх якостей, потреби виявити у поведінці свою людяність, гуманність, культуру.

Список літератури

1. Додонов В.И. Потребности, отношения и направленность личности / Борис Игнатьевич Додонов // Вопросы психологии. – 1973. – №5. – С. 23-3.
2. Коломинский Я.Л. Психология личных взаимоотношений в группе сверстников (общение и возрастные особенности): Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07/ Минский Гос ун-т им. В.И.Ленина. – Минск, 1977. – 59 с.
3. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах – Минск : Изд-во БГУ 1976. – 326 с.
4. Москвіна Т. П. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання гуманних взаємин учнів у лікувально-оздоровчих закладах зони радіологічного контролю: Дис. кандидата пед. наук: 13.00.04; – Захищена 19.04.2005; Затв. 15.12.2005. – Житомир, 2005. – 254 с. – Бібліогр.: с. 180-204.
5. Мясищев В. Н. Психология отношений / Под ред. А. А. Бодалева. – М.: Изд-во „Институт практической психологии”, Воронеж: НПО „МОДЭК”, 1995. – 356 с.
6. Обозов Н. Н. Межличностные отношения. – К.: Изд-во Лыбидь, 1990. – 122 с.
7. Харламов И. Ф. Формирование личностных качеств в процессе воспитания // Педагогика – 2003. – №3. – С. 52-59.

УДК 37.018.51"1972/1991"

Ганна Іванова
(Київ)

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ МЕРЕЖІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ (1972-1991 рр.)

Постановка проблеми. Сільська школа (школа в сільській місцевості) розглядається з позицій аналізу розвитку освітніх систем. У радянську добу кількісні зміни, що їх найістотніше відображає шкільна мережа (структура, кількість шкіл), відбувалися відповідно до суспільних потреб щодо підготовки молоді до праці в умовах нормативно-знаннєвої парадигми шкільної освіти. Відтак шкільну мережу в окреслених хронологічних межах розглядаємо в контексті зовнішньошкільної диференціації (між міською і сільською школами), запитами суспільства щодо підготовки учнівської молоді до праці, що було вмотивовано та відображено в документах про освіту. Особливості розвитку мережі сільської школи впливали із мети, завдань освіти, що мали визначальний вплив на її трансформацію, зміцнення або послаблення зв'язку із соціально-культурним середовищем.

Аналіз досліджень і публікацій. Історико-педагогічні студії з проблем розвитку сільської школи в радянську добу дають підстави стверджувати, що наукові розвідки відповідали тогочасним потребам насамперед, педагогічної практики. Тому найрізноманітніший спектр наукових пошуків, що висвітлювали проблеми діяльності учнівських виробничих бригад, трудового виховання учнів і суспільно-корисної праці ми не розглядаємо в руслі означеної проблематики. Ми не аналізуємо праці, що відображали тогочасні (радянські) ідеологеми, зокрема щодо розвитку сільської школи, оскільки у цих педагогічних дослідженнях, окреслена проблема представлена досить однобічно і не складає на сьогоднішній день наукової або практичної значущості. Висвітлення означеної проблематики ґрунтується на аналізі документів (нормативно-правових; доповідних записок, звітів, інформацій міністерства освіти та інших керівних органів), що містяться у фондах архівів.

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, який присвячується означена стаття. Студіювання особливостей розвитку шкільної мережі в сільській місцевості (1972-1991 рр.) ґрунтується на міждисциплінарних дослідженнях (як радянської доби, так і пошуків, проведених в незалежній Україні). Оскільки, на діяльність сільської школи мають вплив соціальний, економічний, демографічний чинники, важливою є інформація з соціології, економіки, демографії, культурології. Аналіз статистичних джерел (зведених звітів Міністерства освіти, інформацій, довідок до державних і партійних інституцій) уможливили виявити взаємозв'язки між запитами суспільства щодо підготовки учнів сільських шкіл до праці в різних сферах життєдіяльності та специфікою розвитку структури шкільної мережі. З'ясовані взаємозв'язки між функціонуванням сільськогосподарської галузі економіки та трансформаціями мережі сільських шкіл. На відміну від існуючих досліджень з окресленої проблематики, запропоновано авторський підхід щодо впливу юнішньошкільної диференціації на розвиток сільської школи.

Мета. Висвітлення зв'язків, що впливали на динаміку мережі сільських шкіл і розкриття особливостей її трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Сільська школа України, в окреслених хронологічних межах, розвивалася в руслі політико-економічних стратегій радянської держави на інтенсифікацію індустріально-аграрного виробництва, посилення міжнародних впливів. Означені стратегії зумовили зміну мети та функцій загальноосвітньої школи як міської так і сільської. Освіта (загальна середня) окреслена пріоритетом розвитком індустріального суспільства. Тому, завдання школи полягало в забезпеченні учнівській молоді повної загальної середньої освіти та підготовки до праці. У червні 1973 р. втратив чинність Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (від 24 грудня 1958 р.), а відповідно до нього й Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в українській РСР» (від 17 квітня 1959 р.).

Розвиток сільської школи (як і міської) в ці роки регулювався загальносоюзними документами про освіту. Реструктуризація мережі

сільських шкіл відбувалася відповідно до статті 21 «Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту», що визначала основні шляхи оптимізації та територіальної доступності учнів до школи (районування шкіл, розвиток шкіл-інтернатів, безплатний проїзд учнів сільської місцевості до школи і зі школи) [2, 17]. «Оптимізація» мережі сільських шкіл у 1973–1980 рр. вела до зменшення кількості малочисельних шкіл, а також шкіл у малих селах та збільшення великих середніх загальноосвітніх шкіл, відтак школи віддалялися від учня. Здебільшого самотатні середні загальноосвітні школи функціонували на теренах так званої «центральної садиби колгоспу», в сільських центрах і в селищах – на окраїнах (у малих селах). Вже в середині 70-х років ХХ ст. спостерігаються «перекоси», поспішність щодо закриття багатьох шкіл, через що проблема оптимізації розміщення шкіл у сільській місцевості набула ще більшої актуальності [3, арк. 29-30].

Регулювання кількості сільських шкіл простежується в документах про освіту та численних постановах керівних органів. Перспективність освіти визначалася насамперед ідеологічними та економічними чинниками. Партійні ідеологеми щодо переваги соціалістичного способу життя ґрунтувалися на вибірковому підході до розбудови «показових сіл», у яких розміщувалися основна база колгоспного виробництва, що посилювало вплив соціального чинника на реструктуризацію шкільної мережі. Політика щодо зростання соціально-економічного статусу великих сіл і селищ проводилася в різних областях. Результатом її було зменшення значної частини малих сіл, що вплинуло на розвиток мережі сільських шкіл, збільшення у її складі частини середніх шкіл та зменшення початкових і восьмирічних. Характерною особливістю динаміки сільських шкіл на цьому етапі було цілеспрямоване скорочення малочисельних початкових і восьмирічних. «За чотири роки десятиї п'ятирічки число таких шкіл скоротилося на 673 одиниці» [4, арк. 34].

Аналіз матеріалів із фондів ЦДАВО України засвідчує факти перекошеності та надмірної заподаткованості органів місцевої виконавчої влади, випадки необґрунтованих зселень та укрупнення сіл, що негативно вплинули на динаміку мережі шкільних освітніх закладів. Документи Міністерства освіти УРСР «Доповідні, направлені до ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР (02.01.1980 – 30.06.1980) «Про хід виконання Постанови ЦК Компартії України Ради Міністрів УРСР від 14 листопада 1978 р. №536 “Про передчасне віднесення багатьох сіл республіки до неперспективних і подальше поліпшення населених пунктів УРСР”» дають підстави стверджувати, що у 80-х роках ХХ ст. після втручання державних інституцій на вищому рівні простежується уповільнене скорочення мережі малочисельних шкіл: на кінець 1980 р. відбулося скорочення початкових шкіл на 148 одиниць, а восьмирічних – на 109 при одночасному зростанні на 29 одиниць середніх шкіл [6, арк. 2].

Згідно із вищезгаданим документом, у Черкаській, Кримській та Дніпропетровській областях спостерігалися зворотні процеси, які сприяли вдосконаленню шкільної мережі. Раціоналізація її характеризувалася відновленням функціонування «передчасно закритих» 24 початкових

реорганізацією 2 восьмирічних і 6 початкових у восьмирічні, а 42 восьмирічних – у середні [7, арк. 2].

В інформації Міністерство освіти УРСР «Про хід виконання рішення Президії Ради Міністрів УРСР від 23 грудня 1976 р. «Про хід виконання Постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 28 серпня 1973 р. №395 “Про заходи по дальшому поліпшенню умов роботи сільської загальноосвітньої школи”» подано статистичні дані, які констатують: процеси перебудови були характерні для багатьох областей. Реструктуризація шкільної мережі, збільшення віддаленості шкіл від місць проживання учнів загострили проблему підвозу та організації гарячого харчування школярів, а також збільшення кількості шкіл-інтернатів і середніх шкіл. «У 1977 р. (порівняно з 1973 р.) кількість середніх шкіл у сільській місцевості зросла на 160 одиниць, а питома їх вага у загальній кількості шкіл – до 26%. У них навчалось 54,4% учнів (47% у 1973 р.), початкових зменшилося на 2,6 тис., восьмирічних – на 0,8 тис.» [5, арк. 99].

У «Зведених статистичних звітах Міністерства освіти УРСР за 1981 рік» (Ф. 166, оп. 15, спр. 9112, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України) наведені дані засвідчують стійкість тенденції до зменшення кількості початкових шкіл у сільській місцевості та фактичне зникнення їх у містах. Сільська школа переважала міську чисельно. Однак наповнюваність сільських шкіл була меншою. Простежується тенденція до зменшення чисельності сільських початкових, восьмирічних шкіл і достатньо інтенсивний розвиток середніх шкіл як шлях до подолання відмінностей із школою міською. Особливістю функціонування початкових і восьмирічних шкіл була мала наповнюваність класів, що пов'язано з негативною динамікою учнів у школах означених типів [7, арк. 47].

Статистичні дані дають змогу зробити реконструкцію статистики шкільної мережі, а саме: у сільській місцевості функціонувало 1103 восьмирічних і 2068 середні загальноосвітні школи (здіяні 17 024 класи в них). У ці роки в сільській місцевості розвивалися школи з продовженим днем і школи з класами продовженого дня. Групи та класи продовженого дня були в 306 початкових, 5255 восьмирічних і 2193 середніх школах, в яких загалом навчалось 5 760 308 учнів [7, арк. 52].

Вивчення документів Міністерства освіти УРСР, направлених в ЦК Компартії України, Раду Міністрів УРСР «Про розвиток мережі і роботу сільських загальноосвітніх шкіл в УРСР» засвідчує суспільне замовлення щодо зменшення мережі сільських шкіл у 80-х роках ХХ ст., а також тенденцію до зменшення кількості сільських шкіл. Швидкими темпами скорочувалася численність початкових і восьмирічних шкіл. Особливо цей процес позначився на мережі сільських шкіл у Закарпатській, Волинській, Тернопільській, Полтавській і Ровенській (сьогодні Рівненська) областях. Збільшилася кількість середніх шкіл. На початку 1983–1984 н.р. в них навчалось 58,5% учнів проти 56,3% на початок 1980–1981 н.р. Мережа середніх шкіл у сільській місцевості значно відставала від міської. У міській

місцевості середні школи відвідували 88,8% учнів, такі школи складали 70,5% від усіх, що функціонували тут [7, арк. 52].

Суперечливі тенденції були притаманні для розвитку сільської школи. З одного боку, розвивалися нові типи навчальних закладів: потужні середні загальноосвітні школи з поглибленим вивченням окремих предметів (іноземні мови, електронно-обчислюваної техніки). Створювалися міжшкільні навчально-виробничі комбінати (тип школи, що забезпечував профільну професійну підготовку старшокласників) [1, с. 287]. Окрім кількісних показників, у динаміці сільських шкіл мали місце і якісні. З іншого, відбувається значне скорочення кількості початкових і неповних середніх шкіл.

Кращі умови для розвитку були в загальноосвітніх школах, що функціонували в селищах та великих селах. В малих селах простежувалося зменшення кількості мешканців, оскільки на кінець 1980-х років припала нова хвиля внутрішньої міграції сільського населення до великих промислових центрів. Негативна динаміка демографічних процесів зумовлена техногенною катастрофою на Чорнобильській АС: саме на другу половину 80-х років минулого століття припадає зростання міграції сільського населення з зони відчуження в інші регіони України, що також негативно вплинуло на динаміку мережі сільських шкіл.

Загальною тенденцією розвитку школи у сільській місцевості було скорочення чисельності учнів та мережі сільських шкіл. Демографічні процеси: зниження народжуваності, відтік населення з сіл у міста вплинули на зменшення наповнюваності сільських шкіл в середньому з 329 до 303 учнів на одну школу. Типовою для сільської школи стала така ситуація: у 1–3 класах налічувалося 15 учнів, у 4–8 – 19 учнів, 9–10 класах – 24 учні.

Помітно зменшувалася в сільських школах кількість груп продовженого дня. Спостерігалися й відсів учнів середніх шкіл та зменшення чисельності випускників восьмирічних і середніх шкіл. У 1983 р. 145,4 тис. учнів отримали середню освіту; 273,5 тис. – восьмирічну, що у порівнянні з 1980 роком на 12% і 8% менше [9, арк. 96].

У 80-х роках ХХ ст. гостро стояла проблема оптимізації мережі сільських шкіл. Як засвідчують документи Міністерства народної освіти УРСР з питань народної освіти (інформації, доповідні, листи) за період 4 січня – 28 березня 1984 р., надані ЦК Компартії України, Раді Міністрів УРСР, в тому числі доповідна міністерства «Про розвиток мережі і роботи сільських загальноосвітніх шкіл УРСР», у республіці різко продовжувала скорочуватися кількість початкових і восьмирічних шкіл – з 21,4% і 49% до 19,8% до 30,1%. Значна кількість таких скорочень припадала на Закарпатську (35%), Волинську (33%), Тернопільську (32%), Полтавську і Ровенську (по 29%) області [9, арк. 96]. Зменшувалась наповнюваність сільських шкіл відповідно з 164 до 156 учнів у середніх школах – із 329 до 303 на одну школу. Наповнюваність 1–3 класів зменшилась із 16 до 15 учнів; 4–8 класів – з 21 до 19; середніх шкіл – з 26 до 24 (у міських школах наповнюваність у відповідних класах складала 43, 33, 30 учнів) [9, арк. 96]. Реорганізація мережі сільських шкіл позначилася на збільшенні

територіальної доступності учнів до них. За даними 1983 р. 403,4 тис. учнів проживали на віддалі 3 км від шкіл; 59,5 тис. з них проживали в приміських інтернатах; для 341,3 тис. місцевими колгоспами було організовано підвіз; 2,6 тис. учнів до шкіл не підвозили, не було для них і місць в інтернатах. Це негативне явище мало місце в Ровенській (587 учнів), Івано-Франківській (483 учні), Ікарпатській (353 учні), Вінницькій (324 учні), Харківській (287 учнів), Чернігівській (180 учнів) областях [9, арк. 99].

У другій половині 80-х рр. ХХ століття простежується розвиток типів сільських шкіл, що відповідали завданням вдосконалення діяльності загальної середньої освіти в УРСР у контексті реформи загальноосвітньої професійної школи.

В умовах економічної нестабільності суперечливо здійснювалася професійна орієнтація учнів сільських шкіл. Як засвідчують статистичні документи: звіти, довідки, інформації Міністерства народної освіти УРСР, сільська школа мала обмежений доступ до Центрів професійної орієнтації молоді, оскільки вони функціонували в обласних та районних адміністративних одиницях. Профвідбір у сільських школах здійснювали зазвичай формально. Базові підприємства не виконували покладених на них функцій, оскільки технологічне забезпечення більшості з них не відповідало етапу інформаційно-технологічного суспільства.

Одним із напрямків реформи (1984 р.) був перехід на одинадцятирічний термін навчання учнів загальноосвітньої школи та початок навчання дітей з шестирічного віку. Сільська школа, як і міська, переходила на нову структуру:

- початкова школа (I-IV класи);
- неповна середня (дев'ятирічна) школа (I-IX класи);
- середня школа (I-XI класи).

В інформації Міністерства освіти УРСР подано статистику щодо сільської школи: у сільській місцевості на початок 1984 р. функціонувало 13 067 загальноосвітніх шкіл: середніх – 4 535; восьмирічних – 7 428; початкових – 2 983. Початкові школи мали значне поширення у Вінницькій (925), Волинській (714), Житомирській (867), Львівській (963), Хмельницькій (862) та Чернігівській (740) областях [9, арк. 102].

Згідно з «Єдиним планом Міністерства освіти УРСР по реалізації шкільної реформи» сільські загальноосвітні школи в 1986 р. розпочали перехід на навчання дітей з шестирічного віку та мали завершити його в сільській місцевості у 1990 р. (міські – до 1993 р.) [8, арк. 114].

Аналіз діяльності шкіл у сільській місцевості дав підстави для виокремлення типів шкіл, що розвивалися відповідно до завдань реформи загальноосвітньої професійної школи (1984) (рис 1.).

Позитивним моментом у розвитку мережі шкіл у сільській місцевості було збільшення НВК і середніх загальноосвітніх шкіл та організація на цій основі трудового навчання за сільськогосподарськими спеціальностями. Позитивна динаміка мережі спостерігалась у Миколаївській, Кримській і

Закарпатській області, оскільки продовжувалося змагання чисельності шкіл [9, арк. 96].

Діяльності міжшкільних навчально-виробничих комбінатів приділялася значна увага. На початок 1984-1985 н.р. в сільській місцевості функціонувало 50 МНВК; 736 навчальні цехи та дільниці діяли на базі сільськогосподарських будівельних підприємств. У сільських школах понад 70,8% учнів одержували підготовку з сільськогосподарських спеціальностей. Тваринницькі спеціальності здобували 12,1% учнів сільських шкіл [10, арк. 64].

Рис. 1 Типи сільських загальноосвітніх шкіл, форми навчання

Розвиток мережі шкіл у сільській місцевості відбувався досить суперечливо і мав як негативні, так і позитивні риси. Він характеризувався, з одного боку, зменшенням кількості початкових і восьмирічних сільських шкіл та збільшенням територіальної доступності учнів до школи, а з іншого боку – будувалися нові приміщення середніх шкіл, що відповідали суспільним стандартам. Відповідно до завдань реформи загальноосвітньої і професійної школи (1984 р.) в сільській місцевості вводилися в дію нові школи: а саме – за кошти держави – 425 шкіл на 191 тис. учнівських місць; за кошти колгоспів – 247 шкіл на 87,3 тис. учнів [10, арк. 64]. Ці дані спостерігаємо у документі Міністерства освіти УРСР, поданих до ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР «Про вжиті заходи на зауваження і пропозиції планово-бюджетних та інших постійних комісій», вони підтверджують особливості розвитку шкільної мережі на селі.

Аналіз статистичних даних щодо розвитку сільських шкіл у 1986–1989 рр. свідчить про суперечності, що характеризуються відставанням від планів будівництва нових приміщень. У кінці 80-х років минулого століття помітно зменшується й фінансування сільських шкіл за рахунок колгоспів [11, арк. 43–44]. Такі суперечливі тенденції розвитку кількісних і якісних показників розвитку мережі сільських шкіл зумовлювалися, з одного боку, намаганням партійних і державних керівних органів оновити всю систему освіти в республіці, а з іншого – відсутністю фінансування, що затримувало розвиток мережі сільської школи [11, арк. 94].

Позитивним у розвитку мережі сільських шкіл було покращання якісних характеристик: культурологічної та етнокультурної складової змісту підготовки учнів, у тому числі й трудової та профільної (НВК, середніх загальноосвітніх шкіл і поглибленим вивченням окремих предметів). Зміни в структурі мережі сільських шкіл мали й позитивні зрушення, зокрема до них можемо віднести започаткування розвитку осередків культури в загальноосвітніх школах. У 192 школах такого типу навчалися 24 656 учнів (850 класів) [12, арк. 23]. В 30 загальноосвітніх школах та 10 НВК здійснювалося трудове навчання учнів з різьбярства, вишивки, ткацтва, гончарства [12, арк. 23].

Скорочення мережі початкових та восьмирічних шкіл на етапі відновлення в сільській школі етнокультурних тенденцій за умови часткової демократизації суспільного життя (1984-1991) зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До перших відносимо економічне та фінансове навантаження, яке держава не мала змоги здійснювати; зниження фінансової спроможності колгоспів і радгоспів. Перехід на систему фінансування шкіл із розрахунку на одного учня зумовив економічну неспроможність діяльності малочисельних шкіл у сільській місцевості. Потужні сільські школи (середні) розвивалися достатньо успішно. У радянську добу мережу сільських шкіл «відтягували» до потреб сільськогосподарського виробництва (іноді штучно), що було вмотивовано політико-економічною доцільністю. Розвиток типів і структур загальноосвітніх шкіл, їх мережі залежав від специфіки розвитку аграрного сектора економіки. Політика «зселення» та «укрупнення» призвела до руйнування традиційних сіл (адміністративних одиниць) і розвитку нових, що, по суті, входили до структури колгоспів та радгоспів. З іншого боку, скорочення шкіл у селах вело до поступового їх зникнення з мапи України.

Висновки. Історико-педагогічні студії уможливили з'ясування взаємозв'язків між запитами суспільства щодо підготовки учнівської молоді до праці в індустріально-аграрній і культурній сферах і тенденціями динаміки мережі шкіл у сільській місцевості. Означений період характеризується трансформацією сільської школи та пошуком шляхів наближення її до міської, його окреслено хронологічними межами (1972-1991).

Підтверджено залежність діяльності сільських шкіл від соціально-економічної політики держави щодо села. Пріоритет політико-економічної доцільності без урахування потреб мешканців села щодо освіти своїх дітей призводив з одного боку – до зростання потужних середніх шкіл, а з іншого –

призводив до руйнування малочисельних сільських шкіл (початкових, восьмирічних, (9)).

«Оптимізація», реструктуризація шкільної мережі корелювалася партійно-державними стратегіями щодо українського села, руйнування господарської та ментальної традиції.

Дослідження специфіки розвитку шкільної мережі у сільській місцевості попередніх періодів уможливило отримання нових знань, що мають міждисциплінарний характер. Окремі проблеми, що пов'язані із розвитком шкільної мережі можуть бути предметом окремих історико-педагогічних розвідок. До них відносимо такі: вплив соціально-економічних чинників розвитку шкільної мережі у сільській місцевості; взаємозв'язки демографічної, соціальної, культурної політики держави і розвитку сільської школи. Висвітлені проблеми розвитку мережі шкіл можуть слугувати для наукового аналізу та вироблення концепції діяльності сільської школи в незалежній Україні. Аксиоматичним є те, що сільська школа залежить від економіки, культури, демографії села та державної політики. Тому сучасна наука, освіта і державна політика стоять на порозі вибору якої соціально-економічної моделі розвитку українського села, так і школи. Наука і практика мають дати відповідь на багато питань, найважливіше з яких – якою має бути сучасна школа в сільській місцевості?

Список літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Устимович Гончаренко. – Вид. 2-ге, допов. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Основы законодательства Союза РСР и союзных республик о народном образовании. Из-во «Известия советов депутатов трудящихся СССР». – М.: 1973. – 39 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр. 8574, 153 арк.
4. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 8915, 180 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 8973, 112 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 9060, 168 арк.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 9112, 87 арк.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 9209, 141 арк.
9. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 9213, 133 арк.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 9214, 122 арк.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 42, 201 арк.
12. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 43, 194 арк.

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлені особливості розвитку шкільної мережі в сільській місцевості в умови переходу до загальної середньої освіти учнів і подолання відмінностей між міською та сільськими школами. За результатами історико-педагогічних розвідок з'ясовано вплив соціально-економічної політики держави на стратегії розвитку українського села, що були визначальними щодо розвитку шкільної мережі та її структури. Охарактеризовано етапи та динаміку сільських шкіл, позитивні тенденції й суперечності, що мали місце в розвитку шкіл сільської місцевості. Виявлені нові знання можуть слугувати для розроблення концепцій розвитку сільської школи в сучасному освітньому просторі України.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности развития школьной сети в сельской местности, в условиях перехода ко всеобщему среднему образованию учащихся и преодоления различий между городской и сельской школами. По результатам историко-педагогических исследований установлено влияние социально-экономической политики государства на стратегии развития украинского села, которые были определяющими для развития школьной сети и ее структуры. Характеризованы этапы и динамика сельских школ; позитивные тенденции и противоречия, которые имели место в развитии школ сельской местности. Полученные новые знания могут служить для разработки концепций развития сельской школы в современном образовательном пространстве Украины.

SUMMARY

The article highlights the features of the school network in rural areas in the transition to universal secondary education students and overcoming differences between urban and rural schools. As a result of historical and pedagogical studies revealed the influence of socio-economic policy strategies of Ukrainian villages that were crucial for the development of the school network and its structure. Characterized: the stages and dynamics of rural schools; call sign tendencies and contradictions that have taken place in the development of rural school. Detected new knowledge can be used to develop concepts for rural schools in the modern educational environment of Ukraine.

УДК 37.034

Віктор Короленко
(Миколаїв)

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ВІД КЛАСНОГО УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства свідчить про необхідність змін у процесі морального виховання дітей шкільного віку і пошуку нових шляхів поліпшення його ефективності.

Мета статті – пошук можливостей підвищення ефективності морального формування дітей шкільного віку в умовах сучасності. *Наданням* даної статті є висвітлення важливості та необхідності підвищення ефективності процесу морального формування дітей шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить про інтерес науковців до проблеми морального виховання підростаючого покоління (Зайченко І., Макаренко А., Максимов В., Мудрик А., Поліщук В., та інші). Однак питанню морального виховання дітей шкільного віку у наукових роботах уваги приділено недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи моральне формування дітей шкільного віку А. Макаренко відзначив, що: “Безнадійною є спроба побудувати виховну техніку за допомогою дедуктивних висновків з якої завгодно науки: психології, біології, тощо. Це зовсім не означає, що положення цих наук не повинні брати участь в справі побудови виховної техніки. Проте роль їх має бути тільки службова, сповна підпорядкована тим цілям, які вимагаються політичними (практичними) обставинами в житті суспільства” [2, с. 164].